

mant solidantque, seque hostiles religioni modis omnibus praebent; quum emissarii, quos vocant, sectarum nervos omnes christianae fidei in populis praecidere conituntur iniicientes serentesque principia, quae sensum religiosum exterminant, aut extinguunt, prout aetate hac nostra fieri lugemus. In tali igitur rerum conditione, quid mirum, si plures inveniantur, qui, cum agitur de Ecclesiae legibus, eas impune praevaricentur, pessumdent atque contemnant? Gloriam potius sibi ducunt ita se gerere, eosque irrident, qui vellent eos ab hac sentiendi agendique ratione deducere.

Semel ac autem nexibus civilibus nuptialibus eiusmodi homines se irretierint, difficile omnino est ut ab iis sese extricent, praecipue si ad tempus aliquot absque conscientiae iam sopitae, diuque contemptae angore coniugum more convixerint. Hinc rari admodum sunt, qui de suo statu tandem exeant ac resipiscant ad bonam frugem, atque matrimonium suum coram Ecclesia ratum faciant, seu potius vere ineant. Plerique enim, aut culpabili negligentia, aut religiosi sensus defectu, aut etiam Ecclesiae contemptu, aut timore quandoque mundano ducti, ne ab eiusdem frugis hominibus parvi aestimentur, a christiani muneris officio adimplendo abstinent, civili coniugio contenti.

Verum, quod adhuc deterius est, cum puellae delicatioris conscientiae esse soleant, non semel a perditis eiusmodi hominibus decipiuntur. Nam ut eas primum ad civiles nuptias inducant, pollicentur se post civilem actum inituros esse coniugium coram Ecclesia; postquam vero coram magistratu constiterunt, non modo datam fidem non liberant, sed pugnaciter renuunt ad Ecclesiam se conferre, rati legitimum plenumque esse coniugium, quod coram magistratu contraxerunt. Exinde fit, ut infelix ac nimis credula puella nec possit per repudium se ab illo solvere nexu, et vidua priusquam uxor debeat permanere, eo quod lex eam cogat convivere et cohabitare cum viro civiliter ducto, neque possit, renuente conscientia, sui copiam praebere. Hinc undique angustiis et anxietatibus maximis praemitur;

inter legem et conscientiam posita colluctatur seducta columba, quae accipitris unguis rostroque correpta evadere nescit (9). Quod si vi devicta, aut blanditiis viri voluntati cedat, conscientiam tandiu vulnerat atque cruentat, quamdiu hoc in statu perseverat, seseque innumeris prope peccatis onerat, quae in legem, ac propterea in legis fautores et conditores redundant.

Interim si contingat virum, aut mulierem hoc in statu habitualis peccati subita morte corripui, quin prius eos poenitat admissi sceleris, citra dubium in aeternum peribunt. Quod si morbo prius tentati pedetentim ad extrema devenerint, nisi ipsi resipiscant, poenitentiaeque signa praebent, ac matrimonium coram parcho in privatis aedibus celebrent, aut separatio fiat a falso marito, vel a falsa uxore, certum est illis non posse sacramenta Ecclesiae administrari. Hinc novae angustiae, novae difficultates, novumque evidens periculum aeternae damnationis.

Quapropter si eveniat ut vel unus civilis matrimonii causa aeternum exitium incurrat, equis non videt eos omnes, qui positive, ut saepius diximus, ad funestam eiusmodi causam ponendam concurrere voluerint, reos fieri huius damnationis? Ex multiplici igitur capite constat quod a nobis positum est, fieri videlicet reos gravissimi coram Deo criminis quotquot deliberato animo ad legem illam proponendam, fovendam condendamque concurrunt.

ARTICULUS III. — Lex de Matrimonio civili est antipolitica.

Iam animadvertimus, plerosque pseudo-politicos, qui promonent legem de connubiis mere civilibus, parum aut nihil

(9) Equidem novi in Galliis passim, ubi eiusmodi casus acciderit, quod vir renuat se sistere coram parcho ad renovandum consensum post celebratum contractum coram civili magistratu, ab aequis iudicibus declarari nullum praebitum antea consensum, ac sic discindi matrimonium pure civile. Ast praeterquam quod non semper ita fit, quod antea superandae sunt difficultates, ut haec obtineatur sententia?

permoveri causa religionis, neque ea deterreri, quo minus caeco quodam furore conitantur omni, qua possunt, ope legem illam constituere. Quocirca aliae praeterea illis causae adiciendae sunt, quibus eorum animus magis deterreatur. Ipsi profitentur, se societatis bonum persequi, id unum prae oculis habere, hoc consecrari se velle tum in hac tum in aliis huiusmodi legibus proponendis. Utpote a populo delecti in bonum reipublicae, atque ad patriae negotia discutienda, nec non ad ipsius utilitatem et commoda sectanda deputati, nonnisi a communi universalique bono permoveri possunt. Ita quidem ipsi loquuntur ac protestantur.

Si igitur ostenderit eos, qui intenti sunt ad legem urgentem, de qua est sermo, non modo non prospicere et consulere publico communique bono, immo vero eidem penitus adversari; si in medium gravia afferamus ac solida rationum momenta, quibus constet, eam legem nullo modo, si ad sanam politicam exigatur, posse probari, factum iri confidimus, ut publici isti nationis delegati, aut etiam, ut vocant, *repraesentantes*, sin minus ut religiosi viri, saltem ut politici ab incoeptis desinant, nec pertinaciter insistant legi illi promovendae, quae antipolitica demonstratur. Hoc autem est, quod ostendere assumimus innixi nec levibus nec paucis argumentorum rationibus.

Igitur lex illa censenda dicendaque est antipolitica, quae est contra naturam et finem, quem in legibus condendis sibi praestituere debet omnis sapiens ac prudens legislator; quae perpetuo pugnat cum religione illa, quae in republica, cui proponitur, dominatur; quae statutur contra communem sententiam; quae, ubi servaretur, induceret in morum corruptionem; quae natura sua tendit ad dissolutionem familiae, ac societatis bono adversatur; quae denique citius seriusve revocari debet, aut saltem ita extenuari ac temperari, ut nullum sortiatur effectum. Talis porro est lex, quae sancit matrimonium simpliciter civile; igitur ea censi ac dici debet prorsus antipolitica.

Quamvis non pauca iam de nonnullis ex recensitis argumentis disseruerimus in superioribus capitibus, placuit nihilominus

ea omnia simul congerere, ut unico veluti obtutu quisque possit complecti, quae legem, de qua agimus, antipoliticam ostendunt. Nonnulla praeterea adiciemus ad pleniorum dictorum confirmationem. His ad notam praecavendam repetitionis, quae nobis impingi posset, praemissis, iam accedimus ad enumeratos articulos singillatim expendendos.

Ac primo quidem nemo sanae mentis negaverit, antipoliticam legem illam esse habendam, quae sit contra legum naturam, et contra finem, quem sapiens quisque legislator in legibus suis condendis prae oculis habere debet. Porro talem legem esse de coniugiis civilibus liquet ex eo, quod lex natura sua habere necessario debet bonum ac honestum tanquam finem sibi propositum, cum ea non sit nisi, ut ita dicam, imago ipsius rationalis naturae ac moralis, seu potius auctoris ipsius moralis ordinis ac rationalis naturae, quae ex sese tendit ad bonum rationale et morale. Equis sane hoc ineluctabile principium in dubium revocaverit, cum fundamentum sit totius legislationis? Non alium profecto finem sibi praefigere poterit optimus quisque legifer in codice legum suarum condendo. Bonum vero praecipuum morale legis est iustitia et aequitas; ubi haec defuerit, lex utpote inutilis aut noxia vim nullam habet (10); quod si iustitiae adversetur, non solum iniusta evadet

(10) Non hic proferam ad propositum principium probandum auctoritatem theologorum omnium, qui unanimes circa illud sunt; neque institutores urgebo iurisprudentiae civilis sive catholicos sive protestantes, imo nec ethnicos ipsos, qui solo naturali lumine ducti ad ipsum constituendum conspirant; hos, inquam, omnes dimittam. Satis mihi erit adversus legis, de qua agimus, patronos adducere auctoritatem, quae plurimum penes ipsos valet, nempe Melanthonis qui cum sibi proposuisset hoc argumentum: « Reges possunt de rebus politicis suo iudicio decreta facere: *matrimonium est res politica.* » Ergo regibus licet de eo decreta facere suo iudicio. » Ita solvit: « Brevis » responsio est; maior neganda est; reges enim nec de politicis rebus decreta » suo iudicio qualiacumque condere possunt, *sed debent iustas leges condere,* » et sequi iudicium Dei, videlicet, ne condant leges pugnantem cum mandatis » Dei. Politica res est forense iudicium. *Sed regibus non licet leges condere,* » *ut iudex puniat innocentem, sine legitima cognitione. Habet suas metas* » *regum potentia, nec sumat sibi licentiam contra mandata Dei aliquid con-*

lex, neque obligationem inducet, sed nullatenus eam servare fas erit, cum lex nequeat esse vinculum iniquitatis; atque ideo naturam induit antipoliticam.

Eiusmodi autem esse legem de coniugiis mere civilibus, facile quisque sibi persuadebit, si animadvertat, eam legem eo dirigi, ut coniugium, quod sacramentum est, ad conditionem puri contractus revocetur, sit minus firmum, et revocabile ad sententiam magistratuum sive ad mortem, quam vocant, civilem, quaeque per legalem fictionem aequiparatur morti naturali, sive per divortium perfectum, quod in pluribus rerum adiunctis necessario pronunciari deberet. Insuper, ut ostendimus, facultatem praeberet contrahentibus tum novas ineundi nuptias, vivente adhuc priori coniuge, quod esset inducere polygamiam saltem civilem, tum sese obstringendi ad peccata patranda apud eos, qui civile solum coniugium facerent, ac saepe etiam reluctantem cogendi ad perseverandum in statu habitualis peccati, uti pariter vidimus. Quae quidem omnia sunt contra politicum bonum, contra honestatem et sanam ethicen, immo et contra iustitiam.

Cum itaque lex debeat sibi proponere bonum et honestum, prout eius natura exposcit et exigit, cumque non alium finem sibi obicere possit legislator, quam societatis felicitatem, utriusque autem opponatur lex de connubiis civilibus, consequens est, eam, utpote contra legislationis naturam ac legislatoris finem, dicendam esse ex hoc primo capite omnino antipoliticam.

Secundo. Sed est praeterea haec ipsa lex antipolitica ex al-

» stituendi. Pertinent ad ipsos quoque minae coelestes: *Vae vobis, qui conditis leges iniquas.* » Haec quidem Melancton, quae mirifice quadrant in legiferos nostros. *Operum reverendi Philippi Melanctonis pars secunda, Vittembergae 1562. in opusc. Defensio coniugii sacerdotum missa ad regem Angliae pag. 179. Quarta obiectio.*

Atque hic obiter adnoto Melanctonem pro certo admittere matrimonium ad res politicas pertinere cum pluribus aliis aetatis illius protestantibus, etsi alii repugnent, ut videbimus, et rebus sacris adnumerent. Nimirum semper anticipites fuerunt haec in re protestantes.

tero capite, quod perpetuo pugnet cum religione, quae in republica vel regno dominatur. Quidquid sentiant ac effutiant furiosi pseudo-politici et increduli homines, vel ipse communis sensus suadet ac docet, nunquam posse conducere ad bonum societatis legem, quae aperta veluti fronte cum religione cohaerere non possit, quam regnum vel respublica profitetur (11). Nam etsi quaelibet societas alat iugiter in sinu homines exleges, libertinos atque perversos, quos vere evomere dixeris infernum ad societatis ipsius ruinam, ad malorum exitium et scandalum, bonorumque exercitationem: verumtamen populus ubi in universum spectetur, nunquam ex perditis eiusmodi ac facinorosis hominibus coalescit atque constituitur. Poterit quidem multitudo esse magis minusve religiosa, plus minusve ab officio desciscere, attamen religiosus sensus in ea prorsus non exstinguitur, immo iugiter virescit in animis observantia et obsequium erga illam religionem, in qua a teneris unguiculis instituta et alta est. Si propterea proponatur, aut condatur lex, quae sit religioni contraria, fieri non potest quin excitetur publica indignatio, atque etiam animi aversio tum contra legem ipsam, tum contra eos, qui legem illam proponunt eique patrocinantur, multo vero magis in eos, qui eam sanciant.

Quod si hoc verum est, ac de qualibet religione dici potest, multo magis affirmari id debet de religione sanctissima, quaeque amorem populorum sibi vindicat, cuiusmodi est religio ca-

(11) Sane si sermo sit de statu Subalpino, in *Statuto costituzionali* illius regni primus hic articulus legitur: « 1. La religione catholica, apostolica, romana è la sola religione dello stato. »

2. Il re si gloria di essere protettore della chiesa. *Di promuovere l'osservanza delle leggi* di essa nelle materie, che alla potestà della medesima appartengono.

I magistrati supremi veglieranno a che chi matenga il migliore accordo tra la chiesa e lo stato, ed a tal fine continueranno ad esercitare la loro autorità e giurisdizione in ciò che concerne gli affari ecclesiastici secondo che l'uso e la ragione richiedono.

Quis post haec suspicatus esset, tot potuisse a comitiis subalpinis leges proponi ac sanciri, quae evertunt plane hos ipsos fundamentales Statuti articulos?

tholica, ex qua tot bona in populum universim atque in homines singulos proveniunt. In religione, inquam, catholica, quae unice vera est, quaeque evidentia pro se tot habet credibilitatis argumenta, quae non iam in opinione tantum subiectiva quemadmodum protestantismus, aut alia quaelibet secta ab humana superbia ac perduellione parta, sed tota divinae fidei innititur, quaeque radices altissimas in corde fixit; in religione, inquam, catholica, quae licet interdum aestu cupiditatum iacere, et quasi languescere videatur, tamen hisce defervescentibus, facile resumit imperium suum, reviviscit ac germinat; quae denique talis est, ut eius pulchritudine et sanctitate capiantur non pauci ex ipsis protestantibus, qui tales non sunt ex destinata malitia, atque ad amantissimae matris gremium revertuntur, ut suavissima interiori pace fruantur. Cum itaque populus catholicus cernat legem proponi, quae suae religioni adversatur, eam intime laedit, gravissimaque afficit iniuria, non potest non vehementer permoveri et concuti, immo perturbari ac irasci adversus legem, et adversus legislatores, qui improvide hostiles se religioni exhibent, populique religioso sensui se obiciunt (12).

Legem autem de coniugiis mere civilibus perpetuo pugnare

(12) Quod eiusmodi nationis repraesentantes, ut vocant, sint potius eiusdem populi proditores, et agant in nonnullis legibus proponendis, aut faciendis contra populi voluntatem, ac votum, immo et mandatum violent, quod acceperunt, luculentum habemus exemplum in protestatione publica, quam nuper fecit collegium electorale Niceae ad Varum. Revocavit siquidem prout potuit a suo repraesentante De Foresta mandatum, quod ei dederat, eo quod suffragio suo pro dissolutione religiosorum, et alienatione bonorum ecclesiasticorum in comitiis subalpinis *causam religionis atque statuti* prodiderit. Vid. *Univers* 19 Août 1855. Hic ipse patrocinatus est legi de matrimonio civili in iisdem comitiis.

Verum quod magis, clariusque adhuc evincit non semel eiusmodi populi delegatos proditores populi esse, ac religiosum nationis sensum dire plectere, ostendit articulus periodici *Civiltà cattolica* 5. Sab. Iunii 1855. inscriptus *La charte vérité*, in quo exhibetur tabula numerica petitionum populi adversus legem de bonis ecclesiasticis, ex quibus patet, quam contraria populi votis fuerit lex illa, quae tamen necessaria obtinuit suffragia.

ac contradicere doctrinae et praxi Ecclesiae catholicae, probatione non indiget, atque ex hactenus disputatis abunde liquet, quod nec pseudo-politici diffitentur. Ergo hoc ipso se antipolitice gerere patefaciunt.

Tertio. Nec minus antipolitica eadem lex deprehenditur, si ratio habeatur eius, quam vocant, opinionis publicae ac praevalentis, etiamsi a religioso sensu praescindamus. Norunt omnes, rem semper aleae periculive plenam esse, opinioni firmiter solideque constitutae ac universali contrarie. Ex sententia etiam omnium politicorum, quibus mens falsis theoriis obnubilata non sit, prudentis legislatoris non est opinioni, seu communi sentiendi rationi dominanti contradicere. Quod quidem principium si quovis tempore viguit, hac potissimum aetate nostra viget quam maxime, in qua proclamatur undique ac effertur vis publicae opinionis, cui refragari sit nefas; quaeque mire evahitur et extollitur perinde ac si ipsa esset reatrix ac regina mundi, ad cuius normam omnia redigi, et cui omnia cedere debeant. Novimus quidem, non paucos hoc abuti principio, qui praesertim novitatibus student, effutientes publicam eam opinionem esse, quae propria non est nisi conspirantis coetus, qui se tamen populum universum appellat, nec est nisi opinionis commentum, quod delet dies. Isti peccant quoad applicationem, ast principium verissimum est, ubi publica opinio solido innitatur honestatis ac veritatis fundamento, prout in casu nostro contingit.

Iam vero publicae eiusmodi opinioni adversari legem de matrimonio civili compertum fit multiplici ratione. Compertum fit ex eo, quod si paucos illos leguleios ac pseudo-politicos irreligiosos et incredulos excipias, qui eam in publicis comitiis promovent, nullos alios, aut raros admodum habeat adstipulatores; compertum fit ex eo, quod omnes honesti cives ab eiusmodi coniugiis mere civilibus summopere abhorreant, eaque detestentur; compertum fit ex infamiae nota, quam nomini suo inurunt perpetuo, qui eiusmodi nuptias contrahunt (13);

(13) Apposite D. Sanzet op. cit. pa. 19. scribit: L'épouse de la loi marche

compertum fit ex conatibus illis omnigenis, quibus utuntur, quotquot vellent persuadere legem, de qua disserimus, bonam esse atque utilem convenientemque societatis progressui ac libertatis, nec tamen quidpiam proficiunt; omnes enim detegunt ipsorum sophismata, nec nisi volentes decipiuntur atque irretiuntur; compertum denique fit ex iis ipsis, qui in quibusdam regionibus, in quibus lex ista obtinet, eiusmodi nuptias inierunt, sive nota publicae infamiae percussi, sive interioribus conscientiae latratibus agitati, sive assiduis molestiis ut plurimum existimatae coniugis sollicitationibus permoti, tandem aliquando respiscunt, et coram Ecclesia matrimonium suum contrahunt.

Si propterea publica ac universalis opinio adeo manifeste se prodit ac patefit contra eiusmodi civilia coniugia, nonne summae est imprudentiae, addam et impudentiae perfrictaeque frontis velle ipsam adoriri ac provocare? Nonne haec agendi ratio quadantenus insaniam ac furorem sapit, et prorsus antipolitica est? *Nec coneris*, inquit Scriptura, *contra ictum fluvii* (14). Siquidem fieri omnino nequit, ut ea praevaleat, ac sibi non accersat ruinam.

Moliantur tandem ac faciant quidquid lubet pseudo-politici, nunquam eo pervenient, ut hanc constantem, tenacem firmamque opinionem convellant, vincant, aut superent. Haec inuret semper ac iugiter reprobationis notam istiusmodi legi, atque idcirco imprudentibus eiusdem fautoribus ac promotoribus in seram usque posteritatem. Certi hi esse possunt de proprio nomine in infamiae albo inscripto.

Quarto. Praeterea eiusmodi lex ex eo etiam capite antipolitica detegitur, quod via sit ad infandam morum corruptionem,

presque toujours aux autels de la religion, et celle qui ne s'est point présentée devant Dieu, n'ose pas lever la front devant les hommes. En vain le magistrat consacre de telles alliances; l'opinion plus puissante que lui, les méconnaît sans pitié, et la pudeur publique exécute son arrêt. Les mœurs, auprès du peuple, ont remplacé les lois.»

(14) Eccl. IV, 32.

non personalem modo, verum etiam universalem. Id enim necessario continget sub diverso respectu tum indirecte, tum directe.

Indirecte lex ista moribus publicis nocimento est, eosque emollit et enervat, quatenus seiungit coniugium a religione, quae sola vera tutrix est, efficaxque custos fidelitatis coniugalis ac honestatis. Si Deus coniugio non praesidet, si immo ab hac coniunctione excluditur, prout fit in matrimonio mere civili, profecto praesumpti coniuges in periculis ac tentationibus constituti non se coërcebunt a transgressionibus, quae illud foedant. Idque argumento, quod dicitur a minori ad maius, confirmatur; nam si ii ipsi, qui mutuo apud altare promiserunt ac iurarunt inviolabilem fidelitatem, tamen heu saepe nimis illam infringunt, turpissimeque eam foedant, quidnam erit de iis, qui foedus suum iugale spectant ut solum civilem contractum omni religionis praesidio destitutum? Quid ab iis expectes, qui nunquam ad salutaria sacramenta accedunt, quae tamen validissimum fraenum suppeditant, ne quis fragilitati natura sibi insitae cedat, atque in praeceps dilabatur ac ruat, cum ab iis frequentandis in tali statu ab Ecclesia arceantur? Honor ac propriae existimationis, seu *dignitatis humanae* sensus, nunquam defectum religionis reparabit ac praesidiarum, quibus ipsa utitur ad homines compescendos a vitiis, atque ad virtutem promovendos (15). Quotidiana experientia ineluctabiliter practicam hanc veritatem ostendit. Deinde frustra honoris ac propriae dignitatis stimulos requires in iis, qui, opinione publica posthabita, profanis his nuptiis contenti de religione solliciti non sunt, eamque potius contemnunt ac nihili faciunt.

Indirecte item vim habet eadem lex in morum corruptionem

(15) Ex his patet, per quam ridiculum esse oraculum, quod irreligiosus scriptor Michael Amari velut ex tripode pronunciat in op. *Storia de' musulmani in Sicilia*. Firenze 1854. tom. I. cap. IX. pag. 224. « Il sentimento della dignità » umana, che solo può mantenere i buoni costumi, era soffocato necessariamente in un popolo, il cui intelletto gemea tra i ceppi dei frati e dello » imperatore. »

ratione habita institutionis liberorum, quae, ut alias animadvertimus, christiana ac religiosa esse non potest ex parte eorum, qui officia religionis non implent, cuiusmodi esse eos vidimus, qui civiliter tantum copulantur. Primum enim christianae ac religiosae institutionis documentum est exemplum institutorum iuxta illud generale effatum poëtae: *Si vis me flere, dolendum est primum ipsi tibi*; alioquin exhortationes ac monita vim omnem suam amittunt, et cancri proles, ut fabula docet, semper retrorsum incedet. Quid porro futurum sit de filiis, qui inter domestica haec scandala adolescent, quilibet ex sese, quin plura adiiciamus, conicere, seu verius pro certo noscere poterit. Nimirum adolescent in scandalum et perniciem societatis (16).

Directe autem eadem lex inducit in morum corruptionem ac foeditatem, quatenus contrahentes constituit in statu permanenti publici concubitus. Obductio vero legalis vestis, seu exterioris, ut ita dicam, indumenti ac pallii, talis non est, ut illorum tegat ignominiam ac turpitudinem. Velint nolint pseudo-politici, tales habentur ab opinione publica, ac tamdiu habentur, quamdiu sensus moralis vigerit, ac religiosum elementum perstiterit. Probrum in eorum frontibus indelebile iugiter manebit. Nisi contendant adversarii concubitus seu

(16) De eiusmodi nuptiis, liberisque inde progentis vere cecinit Horatius lib. III. od. VI.

« Foecunda culpae saecula nuptias
Primum inquinavere, et genus, et domos :
Hoc fonte derivata clades
In patriam populumque fluxit....
Non his iuventus orta parentibus
Infecit aequor sanguine Punico,
Pyrrhumque et ingentem cecidit
Antiochum, Hannibalemque dirum....
Damnosa quid non imminuit dies?
Aetas parentum, peior avis, tulit
Nos nequiores, mox daturos
Progeniem vitiosiore. »

fornicariam coniunctionem innocentem ac innocuam esse habendam, atque a vitiorum censu delendam, fateantur necesse est vel inviti, legem illam, quae christianos cives in fornicationem publicam inducit, hoc ipso inducere inter cives moralem corruptionem. Quo vero magis auferetur numerus eorum, qui alieno scandalo, aut exemplo illecti eiusmodi nuptias inirent, eo maior erit delinquentium multitudo, ac proinde morum publicorum depravatio, quae ab ea lege originem traheret.

Porro legis ac legislatoris munus seu officium est bonos mores promovere, fovere, ac in melius iugiter dirigere, minime vero illos quoquo modo labefactare, emollire, atque corrumpere. Lex, quae substat moribus, seu iis inferior est, deserit aeternum officium legislatoris, qui applicare animum debet, ut cives meliores fiant, nullatenus deteriores. Lex enim ad instar lucidissimae facis esse debet, quae praeceat nationibus eisque viam collustret ac commonstret, ut tuto incedant, et progrediantur. At lex ista retropellit causam civilis cultus, atque honestatis. Etiam si mores ad tempus resisterent pessimae legis oblectamento, pedetentim tamen populus cedit propriae infirmitati ac propensione, adeoque lex semper foret improvida atque funesta.

Sane fatalis eiusmodi depravatio ac degeneratio cresceret in dies. Data opportunitate, licentiae torrens exundans ac tumens repagulum omne superaret ac plane everteret, atque sese quodammodo effunderet rueretque per exitum, quem ei legislator imprudens aperuisset, inundaretque suis alluvionibus societatem ob stupidam incredibilemque eorum imprudentiam, qui tamen defensores societatis audiunt (17). Antipolitica igitur censi debet lex ista, quae nocet adeo morum integritati, eorumque corruptionem potenter adeo obsecundat.

Quinto. Non est quod pluribus persequamur, quae ad evincendum assumptum de lege antipolitica civilis coniugii quinto loco posuimus de destructione nempe familiae ac societatis, quae ex ea sponte veluti sua oriretur, post ea, quae superius hoc de

(17) Cf. Sauzet op. cit. *Reflexions* etc. pag. 22. seqq.

argumento diximus. Paucis tamen perstringam, quae huc referuntur. In familiae destructionem vim suam exercet maior facilitas dissolutionis, quae in connubio mere civili habetur; vim exercet minor dilectio, quae in tali coniunctione post elapsam aliquod tempus vigere consuevit; vim exercet animorum dissensus etiam ex parte cognatorum et affinium, qui excitari solet ob eiusmodi coniugia; vim exercet detectio defectuum, qui prius latebant, atque ad separationem paulatim impellunt; vim exercet ipsa legis impotentia ad sarta tecta eiusmodi civilia connubia conservanda. Si quis enim quacumque demum ex causa optet fictitias suas nuptias civiles dissolvere, ut iurisdictionem effugiat magistratus, qui civile coniugium prius initum tuetur, ac servari iubet, satis ei est in finitimam regionem se conferre cum animo domicilii, aut quasi domicilii ibi ponendi. Ibi exhibitio documento status liberi, quod ei, qui solo civili connubio coniunctus est, episcopus aut parochus loci iuxta Ecclesiae leges denegare non potest, nulla facta mentione civilis coniugii, novas contrahit nuptias in facie Ecclesiae, sicque actum est de priori civili connubio antea contracto. Quo in casu en familiam dissolutam, licet lex eam tueri pro viribus curet.

De proles ex eiusmodi coniugiis propagatae conditione in omni hypothesi satis diximus, quin eadem iterum ingerere debeamus; quae omnia in familiae tandem detrimentum cedunt.

Ecquis autem nesciat societatis bonum a bono familiarum, ex quibus illa coalescit, pendere? Si rite familiae fuerint constitutae ac ordinatae, rite pariter erit constituta ac ordinata societas; ubi secus evenire contigerit, societas a radice, ut ita loquar, laeditur atque convellitur. Nam societas non est demum nisi magna familia, quae ex privatis familiis rite dispositis, tanquam corpus membris constituitur. Vices proinde omnes, data proportione, subire debet societas, quibus privatae subsunt familiae, societatisque detrimentum est, quidquid vergit in familiae detrimentum.

Nunc sciscitari lubet, politica ne, an vero antipolitica lex dicenda sit, quae natura sua tot damna ac detrimenta affert fa-

miliae? Ipsos adversarios nostros pseudo-politicos iudices advocamus.

Sexto. Demum vel ex eo capite antipolitica atque respuenda lex illa dici debet, quae citius seriusve aboleri, vel saltem in desuetudinem abire, vimque omnem amittere debet. Hoc principium tanquam irrepugnabile lemma suppono, quin probatione opus sit. Revera legislator, qui legem abrogandam, aut oblivioni dandam constitueret, eo ipso significaret propriam improvidentiam, mentis angustiam, ac imprudentiam non minimam, aut impotentiam et infirmitatem, dum lex obruitur contraria universim agendi ratione, quae ipsam abrogat legem; aut iniquitatem et iniustitiam, quae ipsi legi inhaeret, quaeque eius abrogationem expostulat.

Hoc igitur principio assumpto, sic pergo: Lex de coniugiis mere civilibus cum orta sit ex principio protestantismi de separatione reipublicae ab re christiana, ut suo loco ostendimus, atque ab hostili veluti impetu facto in Ecclesiam, ubi haec impia phraenesis cessaverit, lex ipsa cesset necesse est. Sublata enim causa tollitur effectus. Porro etsi homines quandoque delirent, in eiusmodi tamen deliramentis diu consistere nequeunt; siquidem delirantis conditio non est homini connaturalis; adeoque a morali hoc religiosoque deliramento tandem aliquando cives se recipiunt ac resipiscunt. Cum vero resipuerint, riteque senserint cives, ferre amplius ac tolerare non poterunt legem, quae propriae, quam profitentur, religioni directe adversatur, cum eaque aperte pugnat. Impii etiam pseudo-politici legis auctores fautoresque tandem aliquando ex his terris commigrant. Licet vero successio eiusmodi hominum nunquam deficiat, in numero tamen successorum, si nonnullos peculiare ac eventuales casus excipias, non solet idem nocendi studium durare ac persistere, ut aliquid de pristina intensitate non remittat. Tunc autem, variis rerum concurrentibus adiunctis ac vicissitudinibus, facilius sese accommodant opinioni praevalenti, ac cedunt, legemque demum abrogant.

Rursum: violentum, ex veteri adagio, nihil durable. At

vero violentam sub quovis respectu censendam legem esse, quam oppugnamus, ecquis inficiari poterit? Ipsa, ut vidimus, vim infert Ecclesiae catholicae doctrinae et praxi, quae contractum coniugalem mere civilem nedum admisit unquam, immo eum irritum habuit, et habet etiam sub ratione contractus, ex quo Tridentina sanctio constituta est, et tanquam inhonestum concubinatum reiciit, reprobatur, damnatur. Vim infert conscientiae publicae, quae generatim nota eam legem inurit teterrima reprobationis, utpote alienam ab antiquis ac severioribus christianorum moribus. Vim infert publicae honestati, quae per illam variis rationibus laeditur ac temeratur. Vim infert familiarum paci ac unitati, quae propterea quatitur, pessum datur, destruitur. Vim infert ipsi politicae societati, quae aegre fert scandala eaque multiplicia ex ipsa lege promanantia, tum ex parte peditorum hominum illorum, qui inverecunde insultant verae religioni, tum ex parte eorum, qui pravo exemplo seducti ex quadam animi infirmitate abripi patiuntur ad imitationem eorum, qui ita ex destinata malitia se gerunt.

Haec autem omnia confirmantur iugi experientia, quae nos docet tum antiquitus, tum maxime aetate hac nostra omnes eiusmodi leges, quae vel offendunt honestatem publicam, vel laedunt iura Ecclesiae, vel quae a publica opinione reprobantur, vel quae indoli populorum ac moribus universim receptis adversantur, nihil obstante quovis legislatoris conatu, atque obsistente politica auctoritate, debuisse aut temperari aut abrogari. Ad tempus quidem perdurarunt etiam diuturnum, eo quod non paucae ex his legibus suffultae essent armorum apparatu, ac minarum poenarumque severitate, attamen cedere tandem debuerunt, atque abrogatae sunt. Immo non paucae ex his legibus, quae pro tempore, quo emanarunt, videbantur inconcussae penitus et aeternae, simul ac repertum est, eas quibusdam e recensitis vitiis laborare, aut subito, aut pedetentim immutatae sunt, aut in desuetudinem et oblivionem abierunt, donec e codicibus fuerint erasae. Plura exempla

huius rei in promptu essent, quae afferri possent, nisi ageretur de re compertissima, cunctisque nota. Nulla ferme gens est, cuius codex non debuerit his de causis reformari, pluresque leges ab eo expungi (18).

Quod si speciatim agatur de legibus, quae contra immutabilia atque inalienabilia Ecclesiae catholicae iura identidem latae sunt a principibus Ecclesiae minus faventibus, aut animo adversus illam prave disposito, aut anticipatis iudiciis abrepto, aut pseudo-politicorum consiliis decepto, ut saepe contingit, res adhuc luculentior evadit. Nam quamvis nequeat Ecclesia vim vi repellere, protestatur tamen adversus iniquas usurpationes potestatis politicae; deinde patienter tolerat ad deterius malum vitandum; coram Deo gemit de illata sibi iniusta vi, ac

(18) Speciminis gratia unum vel alterum ex prope innumeris, quae praesto essent, afferemus exemplum legum, quas principes abrogarunt, utpote vel iniustas vel noxias. Theodosius M. revocavit quasdam leges a se latas religioni aliquatenus noxias. Vid. *Cod. Theodos.* lib. XVI. tot. *De episc. et cleric.* leg. XXVII. Item Marcianus leges aliquot imperator. Valentiniani et Theodosii eadem de causa revocavit *Novella de testam. cleric.* tom. VI. *Cod. Theodos.* pag. 520. ed. 1633. Data haec *Novella* fuit an. 433. Anthemio cons. Hinc idem Marcianus in lege XXIV. inserta *cod. Iustinian.* *Cod. lib. I. tit. De sacros. eccles. et rebus et privil. eorum* leg. XII. *Privil.* §. 2. ita generatim statuit: « Omnes » pragmaticas sanctiones, quae contra canones ecclesiasticos intervntu gratiae vel ambitionis elicita sint, robore suo et firmitate vacuatas esse praecipimus. » Imp. Constans igni tradidit *Hectesim* avunculi sui Heraclii; Constantinus Pogonatus *Typum* destruxit patris sui Constantis, uti constat ex *Hist. haeres. Monthelitarum.*

Atque ut ad tempora nobis viciniore deveniamus, Ioannes II. Lusit. rex instantibus Sixto IV. et Innoc. VII. in *Brevi Olim* die 3. Feb. 1486. retractavit legem, quam tulerat, *de Placito regio*, uti refert Garzia de Resende in *Chronic.* cap. LXVI.

Ludovicus XI. abolevit pragmaticam sanctionem a parente suo constitutam.

Ludovicus XIV. edicto suo die 2. Mart. 1682. annullavit declarationem cleri Gallicani. Cf. *d'Aguesseau* tom. XII.

Leopoldus dux Lotharingiae, cum legum codex ipsius nomine insignitus a Clemente XI. proscriptus esset, illis legibus abrogatis, alias ex mente summi pontificis suffecit; ex *Musantio Tab. Chronol. sept. actas* tab. II. ad sec. XVII.

Qui plura cupit, adeat *Mamachium* in op. *Del diritto della chiesa* lib. II. tom. II. par. I. §. IV.

divinae providentiae universum negotium dimittit. Interim lex, quae parturiebat, fructus suos pessimos parit, malum semen, quod satum est, quaquaversus propagatur, atque suos producit effectus in eorum etiam perniciem, qui imprudenter illud severunt. Tunc demum post plures interdum annos, quandoque etiam post secula coguntur posterius iniquam legem e medio tollere aliamque sufficere, quae cum Ecclesiae iuribus harmonice coordinetur. Interdum Ecclesia per longam annorum seriem animo tranquillo iniuriam perfert certo confidens, se victoriam aliquando laturam esse de hominum pseudo-politicorum vafritie; nec unquam eiusmodi spes eam fefellit. Ecclesia quippe immutabilis permanet, habetque pro se secula innixa divinis Fundatoris sui promissis ac pollicitationibus; hinc ad tempus quidem tacet, sed vincit tamen (19).

Quod si tot leges utpote Ecclesiae iura laedentes ubique locorum evanuerunt, aut abrogatae et abolitae sunt, analogiae ratio nos ducit ad idem affirmandum de lege, quae statueretur in regno catholico ad sancienda matrimonia pure civilia. Ecclesia, hac in hypothesi, contra eam legem protestaretur; postquam vero, ut par est, reclamaverit ob sanctissimas sanctiones suas indigne audacterque ab iis, qui filios suos se nuncupant, proculcatas, Deo committeret causam suam. Interim lex tot capitibus antipolitica, adeo non modo Ecclesiae, sed ipsius populi catholici ac societatis iuribus adversa, a publica opinione reprobata certissime temporis tractu non solum in desuetudinem ac oblivionem tradetur, sed a legifera ipsa potestate necessario a codice expungetur, cum dederit fructus suos.

(19) Horum, quae hic asserimus, luculentissimum exemplum nobis exhibet celeberrima conventio, quae cum apostolica sede facta est a piissimo Austriae imperatore ac rege apostolico Francisco Iosepho an. 1855. vi cuius post annus minus septuaginta leges sic dictae Iosephinae, quae adeo in materia, de qua agimus, christiani coniugii ab Ecclesiae doctrina et praxi difformes erant, tandem abrogatae sunt. Quod quidem exemplum alii principes imitati sunt, et alii in proximo sibi imitari proposuerunt. Silentio praetereo, quae nuper in regnis Hispaniarum hac in parte gloriosae gesta sunt, ubi non paucae leges apostolicae sedi infensae pariter. an. 1836. abolitae fuerunt; et ita porro in regno Wuertemburgensi, in magno ducatu Badensi, et alibi passim.

ARTICULUS IV. — Lex, quae Matrimonium civile libertatis nomine coonestat, in legem desinit, quae favet tyrannidi.

Vix suspicari quispiam posse videretur, eam legem tyrannidi favere atque adeo esse tyrannicam, quae facultatem praebet indiscriminatim omnibus civiles nuptias contrahendi, quaeque potius ad libertatem, immo vero etiam ad licentiam fovendam dirigitur. Atqui eiusmodi lex sub multiplici respectu necesse est tyrannica evadat, seu fons perpetuus multiplicis vexationis violentae atque tyrannicae. Tyrannica evadet erga Ecclesiam eiusque ministros; tyrannica erga coniuges, tyrannica erga prolem; tyrannica denique universim erga cives. Porro nemo negaverit eam legem merito tyrannicam nuncupari, quae contra ius statuitur, quae conscientiae iura laedit, quaeque opprimit civium libertatem. Atqui talem evadere legem, quae sanciretur ad coonestanda civilia connubia, sic per singula recensita capita ostendere aggredimur.

Ac primo ad Ecclesiam quod attinet eiusque ministros, in aperto res est. Etenim lex eiusmodi directe pugnat cum Ecclesiae catholicae doctrina, quum validas illas statuatur nuptias, quas religio tanquam irritas, nullas, ac fornicarias repellit. Dum proinde perditae conscientiae homines, nomine tenus christiani, eas inire non verentur, iure optimo ab Ecclesia reprobantur, ac statutis canonicis poenis plectuntur, saltem quoad sacramentorum usum, a quibus arcentur. Interim civilis auctoritas huiusmodi hominibus, qui ad legis normam matrimonium contraxerint, patrocinatur, eosque per vim defendit atque tutatur. Exinde conflictus inter civilem et ecclesiasticam potestatem. Ecclesiae ministri, si nolint ab officio desciscere, tenentur ex munere, quod ipsis incumbit, Ecclesiae legibus obtemperare, easque urgere; hinc ex parte politicae auctoritatis vexationes omnigenae incipiunt, multae, carceres, exilia, quibus saevire solet in optimos quosque pastores ac sacerdotes, qui Deo obedire malunt quam hominibus. Adnititur per materiale vim eos cogere, ut contra propriam conscientiam agant,